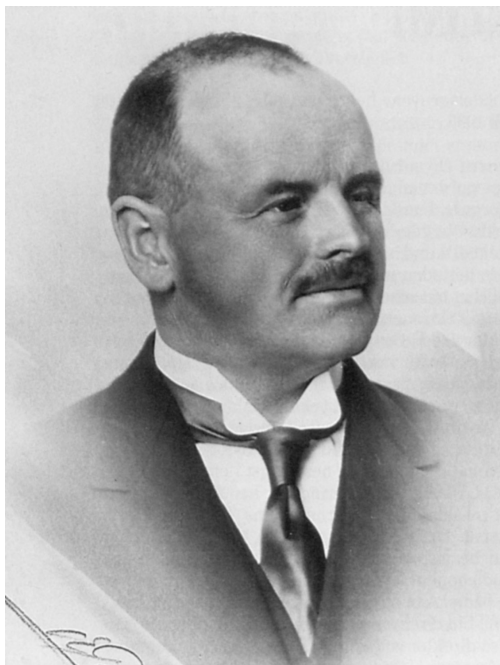

Viggo Stuedal og Arild Alander

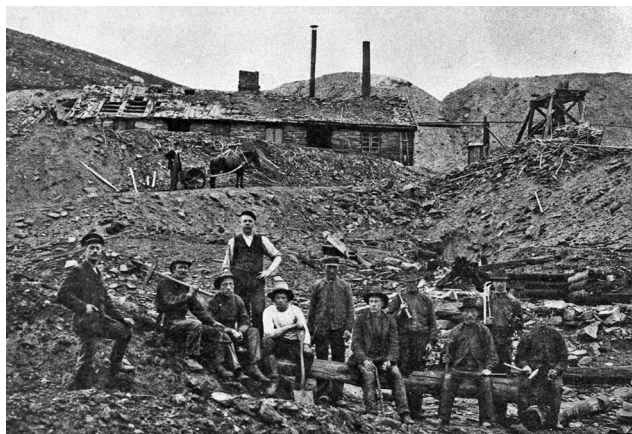
100 år sia det “nye” gruveeventyret starta i Folldal

I år er det 100 år sia gravene i Folldal vart lensa og undersøkt, og grunnlaget vart lagt for ny drift. Engelsk kapital stod bak og starta selskapet Foldal Copper & Sulphur Co. Ltd., som overtok alle rettigheter til gravene i Folldal. Eventyret starta for fullt i 1906 med ei omfattende oppbygging, og fra januar 1907 var produksjonen i gang.

Worm Hirsch Lund (1878-1953) var hjernen og drivkrafta bak gjenopptakinga av drifta ved Folldal Verk etter århundreshiftet. Han satt som direktør ved Verket fram til 31. juli 1931, da han ble avsatt av den engelske direksjonen.

Direktøren ved Kjøli Gruber, Worm H. Lund, fikk i 1903 håndgivelse på gravene og eiendommene til det gamle Foldals Værk AS. Med engelsk kapital i ryggen starta arbeidet med å undersøke gamlegruva. Lensinga starta i mars 1904 og pågikk til juli. Derpå vart det drevet noen nye orter og gjort prøveboringer og undersøkelser. Det engelske selskapet vart danna og ønska å gjenoppta drifta i gravene i Folldal.

Lensing av gruva 1904.

I bakgrunnen ser vi et steinhus som har overlevd fra den gamle gruvetida, men som fort nå ble grunnmurer under nye hus.

Fremst f. v.: Axel Rosenvinge Brostrup, Anton P. Brandsnes, Esten Brandssnes, ... Svendsen, Mikkel Rismoen, Anders Åsen, Ole Moseng. Bak f. v.: Jens Olsen, Ola Klokkehaug, Kristian Slaaen, Hans Brandplass. Foto: A.R. Brostrup.

Repro: Nordøsterdalsmuseet 28900.

*Taubanestasjonen, lastestasjonen ved Verket.
Repro: Nordøsterdalsmuseet 29430*

Først i slutten av januar 1906 bestemte det gamle selskapet seg for å selge det hele til The Foldal Copper & Sulpher Co. Ltd., som det engelske selskapet het.

Dermed starta det ei storstilt bygge- og anleggsvirksomhet i den fra før av så rolige fjellbygda. Særlig perioden fra mars og ut året 1906 var det stor aktivitet. Det vart bygd dampsg og høvleri nede ved Folla, hestebane opp til verkssområdet, og utover sommeren kom det opp verksted, materiallager, stall til 30 hester, og flere bolighus og brakker til arbeidsfolka vart reist. Dessuten vart det bygd kraftstasjon, kraftledninger og taubane til Alvdal. Taubana var ferdig i slutten av 1906 og kom i regulær drift året etter. I sin 200-års beretning i 1948 kaller Per B. Støen 1906 for "et handlingens år".

Gruva i Folldal var i regulær drift fra januar 1907. Da var om lag 450 arbeidere og funksjonærer ved Verket. Det kan nevnes at ved folketellinga i 1900

"Folldals Værk pr. Lilleelvdalen Norge" viser verkssområdet 1910. Her ser vi tydelig den store aktiviteten som etter bare fem års byggevirkosmhet, preget og fremdeles preger landskapet.

Repro: Nordøsterdalsmuseet 30938

var det 1326 innbyggere i Folldal, og i 1910 var det blitt 2265. Det aller meste av innfløttinga skjedde rundt 1906. I 1910 var Folldal gått forbi Alvdal i innbyggertall, og det vart deling av Lille Elvedalen herred fra 1914, og Folldal var egen kommune.

Aktivt fagforeningsmiljø

Blant de mange gruvearbeiderne som kom til Folldal var også mange vante organisasjonsfolk. Allerede 5. mai 1906 vart Foldalens Grubearbeiderforening stifta, og året etter vart 1. mai markert for første gang i Folldal. Allerede høsten 1907 hadde gruvearbeiderforeninga sin første streik (sept. 1907 – jan. 1908). Gjennom åra var det flere til dels lange streiker i Folldal. Det hele "toppet seg" i Storstreiken, som varte fra mai 1929 og til utpå nyåret i 1931. Gjennom 25-årsperioden 1906-31 var det streik og/eller lockout i til sammen

om lag 5 år, så verksmiljøet i Folldal var vel vant med arbeidskonflikter.

Folldal hadde et aktivt fagforeningsmiljø. Dette ga seg også utslag i dannelsen av mange andre politiske foreninger. Folldal Arbeiderparti vart stifta i 1912 og Folldal Arbeiderkvinnelag i 1914, Sosialdemokratisk Ungdomslag i 1911. Det var også et aktivt syndikalistmiljø i Folldal, særlig i 1920-åra. Gruvearbeiderne reiste også sitt eget hus. Tomt vart kjøpt i 1908, og i mars 1909 kunne Folkets Hus innvies.

Folkets Hus, like etter huset var ferdig i 1909. Her var det også kafe, kafevertinna ses t. h. på bildet. Repro: Nordøsterdalsmuseet 24554

Folldal Verks gruver

Hovedgruva var i drift fra 1907 til juli 1941. Ved Nordre Gruve starta undersøkelser i 1917. Ordinær drift starta først i 1935. Den var i flere år Verkets hovedgruve og var i drift til 1970. Søndre gruve var i drift 1943-45 og sia i regulær drift 1952-63. Nygruva vart lensa i 1939, men var tømt for drivverdig malm allerede i 1952. Ved Grimsdalsgruva var det prøvedrift 1907-19 og 1955-57. Men den vart aldri satt i ordinær produksjon.

Folldal Verk sikra seg rettighetene til Tverrfjellforekomsten i 1957 og foretok undersøkelser der. Utbygging vart vedtatt i 1965 og drifta var i gang fra 1968. Full drift var det først sommeren etter, da kronprins Harald hadde åpna det moderne gruveanlegget 12. juni 1969. Driften ved Tverrfjellet gruver pågikk fram til april 1993. Folldal Verk drev også virksomhet blant anna i Repparfjord i Finnmark 1972-78 og Hellvik i Rogaland 1964-84.

Produksjon og ansatte

De første åra svingte produksjonen en del, gjerne i takt med arbeidskonfliktene. Gjennomsnittet de første 25 åra lå på 30-40 tusen tonn malm. Volumet kom over 100 tusen tonn for første gang i 1936. Videre fram til starten på Tverrfjellet lå produksjonen på knapt 100 tusen tonn, med en stor nedgang under andre verdenskrig. På Tverrfjellet var produksjonen oppe i 600-700 tusen tonn råmalm.

Malmen vart sortert for hånd de første åra – den såkalte skeidinga. Vasking av malmen frambrakte kis med større gehalter, og Folldal Verks vaskeri stod ferdig i 1915. Plukkhuset tilhørte også denne produksjonslinja, der malm og subbus vart skilt for hånd. Året 1935 markerer et teknologisk skille. Da kom flotasjonsanlegget, med mer bruk av kjemikalier, og tørkeriet i drift.

Antall ansatte ved Folldal Verk har variert gjennom åra. På det meste var det over 500 rundt 1910. Rett før utbygginga på Tverrfjellet var det nede i 200, mens det i utbyggingsperioden var oppe i omkring 450. Gjennom en

del år på Tverrfjellet var det rundt 250, mens det på slutten kom ned på under 150.

Tettstedsutviklinga

Krokhaug med kirka var det gamle bygdesenteret i Folldal. Da gruvedrifta kom i gang att først på 1900-tallet utvikla et nytt sentrum seg der. Verket bygde eneboliger for funksjonærene og brakker med leiligheter for arbeiderne. Ganske tidlig vart det etablert en del butikker mellom veien og sjølve verksområdet, og noen bygde seg etter hvert hus og småbruk i området. Likeså bygde enkelte reisende noen små hus – ”Fantkåkan”.

Ei begynnende fortetting av sentrum begynte før andre verdenskrig. Men større fart i den private boligbyg-

ginga kom først fra rundt 1950, med blant anna bygging i Nybyen først i 1950-åra. Ei stadig fortetting og utviding av sentrumsbebyggelsen gjennom åra hadde ekstra stor fart rundt oppbygginga og igangsettinga av Tverrfjellet gruver.

Bedrifta Folldal Verk prega lokalsamfunnet gjennom 1900-tallet. Med Verket kom industrialiseringa og moderniseringa til Folldal. Etter nedleggelsen av gruvedrifta er industrimiljøet bevart gjennom nye bedrifter. Verksamfunnet satte også sitt preg på Folldal politisk. Nevnes må også at Folldal Verk gjennom alle tider har yta mye til lokalsamfunnet i mange forskjellige sammenhenger.

Arild Alander, 2580 Folldal
Viggo Stuedal, 2500 Tynset

Verket og Folldal sentrum 1936. Øverst på bildet ser vi Folldal Verk, midt i bildet Folldal Folkets Hus (1909-78) med meieri og forretninger. Foto: Widerøe. Repro: Nordøsterdalsmuseet 18238